

záját; mert ki nem tudja, hogy korunkban az szereti legjobban hazáját, aki legtöbbet *dolgozik* s hogy aki henyél, hazaáruló?» (A fordítónak 33 év előtt írt előszavából).

Ez s sajnos nem több az, amit irodalmunkban Franklinra vonatkozólag eddig felkutatni sikerült. Be kell vallanunk, hogy a magyar Franklin-irodalom nagyon szegényes: sem hozzá, sem hozzánk nem méltó. Vajha akadnának mihamarább hivatottak, akik ezen a hiányon érdem szerint segíteni tudnának.

Idegen nyelven a következők jelentek meg nálunk Franklinról.

4. Put do bogatstva, ili: načín kako se možemo obogatiti (16-r., 24 l.) Zagrebu, 1843.

5. Pokladnice Franklinowa, anebo kterak rozumnuu přičinliwostj každý člowěk zbohatauti muže... Wydana Frantisskem K. Kampeljkem (8-r., XVI és 192 l.) W. Bauské Bystřici 1838. Ph. Machold.

6. Der Weg zum Reichthum. Von Benjamin Franklin. Agram im Verlage bei J. Prettner, Buchbinder 1843. (25 l. kis 16-r.)

KEMÉNY FERENC.

A BÜNTETÉS HATÁSA A GYERMEKEKRE.*

Ha fel akarjuk ismerni azt a «belső» hatást, amelyet a büntetés a gyermekekre gyakorol, okvetlen szükséges, hogy rekonstruáljuk a gyermek lelki világát, amelyet mi felnőttek csak töredékesen ismerünk, s amellyel a felnőttek nagyjában véve egyáltalában nem törődnek. Ahhoz, hogy ezt a lelki világot rekonstruálhassuk, széleskörű tanulmányok szükségesek, amelyek alapját saját visszaemlékezéseink alkotják, s amelyeknél mások gyermekkori visszaemlékezései (autobiographiák) és gyermekek megfigyelése, esetleg kikérdezése lesznek a fő segédeszközök.

A gyermekkorra vonatkozó emlékeink persze elmosódottak és hiányosak, s mi felnőttek igen könnyen hajlandóak vagyunk ezeket az észrevétlen hiányokat későbbi tapasztalataink révén öntudatlanul kiegészíteni, olyformán, hogy idősebb korban biztosan gyermekkori emlékek veszünk olyasmit, ami sokkal későbbi eredetű. A Gyermektanulmányok feladata lesz majd összehasonlítások, kutatások és megfigyelések által az emlékeket rektifikálni.

Mindaddig, míg a Gyermektanulmányok biztos eredményeket nem szolgáltatnak, a büntetések hatásának megoldása is csak tapogatózás. De kár volna ezen kutatások problematikus eredménye miatt ezen kérdés elől egészen elzárkózni; *először* egy ilyen kutatás is elősegíti a most még csak kezdő stádiumban levő Gyermektanulmányt;

* Főolvasva a szerző a Gyermektanulmányi Bizottságban.

a kutatás közben tisztázódnak a célok, felismertetnek a kutatás jó, kevésbé jó, rossz útjai; és *másodszor* kétségtelen az, hogy épen ezen a téren, a büntetés terén sok igazságtalanságot követnek el szülők és nevelők egyaránt, beleértve itt a műveletlen embert is, akinek a természet rendje szerint épen oly szerepe van, mint a műveltnak.

Tárgyamról szólni kezdvén, különösen kiemeltem, hogy a *belső* hatásra akarom e helyen a figyelmet terelni, ezzel én csak azt akartam mondani, hogy itt a büntetésnek nem *látható* eredményeiről lesz szó, t. i. azokról az eredményekről, amelyeket az emberek rendszeren mint *egyetlen* hatást ismernek, hanem azokról a hatásokról, amelyek a gyermek lelkében, belsejében, a kutató szeme elől elrejtve mennek végbe. Ha egy apa megbüntette fiát, mert ez valamilyen tiltott dolgot tett és a fiú a büntetés után a tiltott dolgot nem teszi többé, az apa teljesen meg szokott elégedve lenni a büntetéssel, mert annak, amint mondaná, *volt* eredménye, hatása. Ez *külső* hatás. Gyakran ez a meglegegedés a szülő részéről nem volna oly nagy, ha a büntető szülő beletekinthetne a gyermek lelkébe. Mindig eszembe jut Sonja Kowalewsky, a híres orosz tudós írónő egy esete, amelyet ő önéletrajzában leír. A szigorú angol nevelőnő, akinek gondjaira volt bízva az akkor tizenkét éves lány, azzal büntette tanítványát, ha ezt tiltott olvasmányoknál találta, hogy beküldte a lányt apjához, aki a büntendő lánnyal nem tudván mit csinálni, azt sarokba állította. Részletesen leírja Sonja azokat a rettenetes kínokat, melyeket ő ezen megszégyenítés folytán kiállott. Ő, a koránál sokkal fejlettebb lány, megaláztatásnak, a belépő szolga előtt gúnynak volt kitéve, pedig jól érezte, hogy az ilyen értelmetlen megaláztatás az ő értékéből nem vesz el semmit; a büntetés mégis olyannyira fáj neki, hogy, amint mondja, felnőtt korának nagy megpróbáltatásai között sem érzett oly fájdalmakat, mint akkor gyermekkorában. Apja és a nevelőnő nagyon meg voltak elégedve a büntetéssel, mert egy-egy ilyen büntetés után sokáig oly szófogadó lett a lány, hegy semmi kifogásolni valót nem találtak rajta.

Ha *gondolkodó* nevelők akarunk lenni, nem elégedhetünk meg a külső sikerekkel, bele *kell* néznünk a gyermek lelkébe. Hiszen lényegileg nem külső sikereket akarunk elérni, mi a gyermek *lelkét* akarjuk nevelni.

Vannak esetek, ez kétségtelen, hogy külső eredményekre van első sorban szükségünk. Vannak helyzetek, amelyekben hirtelen eredményekre vagyunk utalva, amelyekben nem foglalkozhatunk sokat a gyermek belső világával — az ilyen esetekről itt ne beszéljünk — mi itt a nevelés lassan folyó munkájában szükséges büntetések hatását akarjuk szemünk előtt tartani.

A büntetés fogalmát a legtágabb értelemben kell vennünk; büntetés számba vesszük mindazt, amit büntetésnek *szoktak* venni, jóllehet tudjuk, hogy az, amit büntetésnek szoktak venni, sokszor nem más bosszúnál. Otthon, az utcán, az iskolában számtalanszor fordulnak elő esetek, amelyek ezt az állításon igazolják. A kényelmében megzavart, a hirtelen megijesztett ember nem büntet, az bosszút áll, mert megijesztették, mert megzavarták. Az apa, aki fiát megbünteti, mert ez nem ül csöndesen,* amikor ő ujságot akar olvasni, az anya, aki idegeskedik és elveri a kis gyereket, aki elejtett valamit és ezzel lármát csapott, a tanító, aki két óra hosszat térdelteti és rúgja a térdelés közben elfáradt gyermeket, mert ez elkészt (megtörtént dolog), nem büntet, ez bosszút áll; ezek maguk érdemelnének az eljárásuk miatt büntetést; persze ők maguk egy percig sem haboznának eljárásukat büntetésnek mondani, pedig eljárásuk akármi egyéb, csak nem büntetés.

Hol van a büntetés és bosszú között a határ? Melyik büntetés az igazi büntetés, melyik a bosszú? Kétségtelen, hogy gyakran a gyakorlatban nem lesz könnyű megállapítani, hogy melyik mi. De elméletileg a megkülönböztetés lehetséges. — A büntetés cselekvése többé nem büntetés, ha a cselekvés nem tekinthető egy *össz-akarat*, hanem csak egy egyéni akarat kifolyásának. Mihelyt a büntető nem

* Nem mulaszthatom el az alkalmat ráutalni arra a körülményre, hogy a mi iskoláinkban és otthonainkban, hányszor követeljük meg oktatlanul és a természet ellenére a gyerekektől, hogy *csöndesen* üljenek, *csöndesen* foglalkozzanak. Hallom, hogy vannak igazgatók, akik megkövetelik a gyerekektől, akik a napközi otthonokban vannak, hogy a legnagyobb csöndben töltsék el idejüket. Egy ilyen dolgot követelő nevelő soha meg nem értette, hogy *van* különbség a gyermek és a felnőtt *természete* között, hogy épügy természetellenes a gyermektől megkövetelni, hogy legyen olyan mint a felnőtt, mint ahogy természetellenes volna megkövetelni az ellenkezőt, t. i. azt, hogy a felnőtt próbáljon meg egyszer megint olyan lenni, mint amilyen a gyerek. Mondom, az ilyen követelés okatlan. Vajjon miért nem lehet megengedni a gyerekeknek, hogy lármát csapjon, ha lármájával nem okoz bajt, kárt? Csak azért, hogy egy esetleg érkező fölebbvaló vagy látogató elismerését nyerje el az igazgató? Vagy azért, mert az utcán járó-kelők mit fognak majd gondolni, ha az utcára hallják a lármát? Hadd tudják az utcán járók, hogy itt egészséges, életüknek örülni akaró gyerekek vannak, nem pedig a dreszura alatt gyermeki természetükből kivetkőzött rabszolgák. Mikor fogunk már egyszer eljutni oda, hogy megadjuk mindenkinek azt, amihez természeténél fogva joga van? Értelmetlen dolog megkövetelni, hogy a gyermek az iskola falain belül (ha szünetel a tanítás) olyan legyen, mint a fegyenc.

képviselője egy összeségnek, hanem egyéni, egyénét érintő indító okok folytán cselekedett, cselekvése már büntetésnek nem nevezhető. A büntető apa a család érdekeinek képviselője, a tanító a nevelőköztség (iskola) nevében cselekszik stb. A gyakorlatban persze nehéz minden egyes esetben megállapítani, mikor cselekedett a büntető csak egyénét érintő indító okokból, mikor mint egy összeségnek képviselője. Itt talán legalkalmasabb és legcélravezetőbb eszköz, ha a büntető szigorúan és lehetőleg tárgyilagosan megbírálja a maga cselekvését, saját lelkiismeretét kérdi: helyesen cselekedett-e, nem indulatból cselekedett-e. Azt hiszem, hogy a lelkiismeretes szülő és tanító, igen gyakran be fogja látni, hogy elhamarkodottan, igazságtalanul járt el és meg fogja bánni büntetését.

Egy lélektani tanulmányhoz — mert ez a kísérlet tényleg ez is, nem csak pädagogiai tanulmány kíván lenni — első sorban sok tapasztalati anyagra van szükség. A Gyermektanulmányi Bizottság remélhetőleg magáévá teszi azt a javaslatomat, hogy széles körben érdeklődést kelt majd e nagyfontosságú kérdés iránt és folkéri az érdeklődőket, hogy gyermekkori tapasztalataikat közöljék a Bizottsággal. Amikor e kérdéssel a Gyermektanulmányi Bizottság megbízásából foglalkoztam, ily összegyűjtött anyag még nem állt rendelkezésemre, s azért én a magam körében próbáltam némi anyagot szerezni tanítványaimnak kikérdezése által. Először összeállítottam a kérdéseket, amelyekre feleletet kívánok s iparkodtam tanítványaimmal megértetni, hogy miről van szó, s azután egy órát felhasználtam arra, hogy e tárgyra vonatkozó tapasztalataikat leírják. Hogy feszélyezve ne érezzék magukat, nem kívántam, hogy a kiadott füzetre ráírják neveket. Mindenki szabadon, tartózkodás nélkül írhatott.

Nálunk, úgy veszem észre, a kérdezés ezen módjától, különösen a tanulók kikérdezésétől még nagyon idegenkednek, részben mert nem sok hasznot várnak az ilyen eljárástól, részben pedig — azt hiszem — mert talán a tanító és tanuló között levő viszonyra nézve hátrányosnak tetszhetik az ilyen együttműködés.

Az itt csak érintett tárgyról nagyon sok megszívvelni való dolgot lehetne elmondani. Legyen nekem szabad itt egy pár sort közölni Münsterbergnek tavaly megjelent munkájából, amely mélyebb beletekintést enged az amerikai viszonyokba, mint sok más ilyenmő könyv. Münsterberg Hugó a freiburgi (i. B.) egyetemről kapott meghívást a Harvard-University-höz, hol ő már — úgy tudom — egy évtizednél tovább működik. «A német tanuló» írja Münsterberg, «ellentétben érzi magát a tanítójával szemben; társaival együtt a tanuló a tanítóval szemben ellenpártnak érzi magát. Az amerikai tanuló nem ismer ellentétet kormányzott és kormányzó között. Ő az iskola époly

fontos részének tartja magát, mint amilyen a tanító; a tanítóval együtt dolgozik, nem vele szemben.»*

Én nem kecségtettem magamat azzal a reménnyel, hogy tanítványaimtól valami nagyon értékes anyagot fogok kaphatni; a kísérletet mégis megtettem, mert a kísérletnek esetleges eredménytelenségéből is akartam hasznot húzni. És tényleg szereztem is oly tapasztalatot, amelyet a jövőben fel fogok használni.

A tanítványaimtól nyert feleletek összeállításából itt csak egy pár dolgot akarok közölni. Feltűnt nekem, hogy mennyire *csak* a verést tartják a fiúk általánosságban büntetésnek; hogy mennyire el van még terjedve iskolákban a testi büntetés, holott pedig ez nálunk meg nem engedett büntetési mód; hogy igen sokszor ismétlődik a feleletek között ilyen: «a büntetés után megint csak elkövettem azt, ami miatt megbüntettek»; hogy a feleletek adásánál nagyon szeretnek a kérdezettek pozitív adatok elmondása helyett általánosságokban a büntetések hasznos voltáról elmélkedni stb. stb.

Még egyszer hangsúlyoznom kell, hogy mennyire szükséges a büntetés hatásáról szóló kérdésnek megoldásához egyesek tapasztalatainak ismerete. Mindnyájunknak volt gyermekkorunkban részünk büntetésben; egyik-másik tudna elbeszélni büntetésről, mely őt javította, amely benne erkölcsi érzelmeket keltett, amely őt elkeserítette, mely őt a kétségbeesés széléig sodorta stb. stb. Ilyen esetek pontos leírása, azon gondolatoknak és érzelmeknek gondos elemzése, amelyek a büntetés hatásaként felléptek, fogja majd az ezzel a tárggyal foglalkozót tárgya felől igazán tájékoztatni.

*

Mindaddig mi csak általánosságokban beszélhetünk. Nem lesz talán haszon nélkül, ha itt egy kissé kitekintünk és a büntetés szokott hatását, ha mindjárt is csak általánosságban, körülvonalozzuk.

A büntetést *félelem, bánat, kétségbeesés, elkeseredés* szokta követni.

Ilyenek szoktak lenni a büntetés hatásának érzelmi oldalai. De kihat a büntetés a cselekvésre is. A büntetés a gyermeket igen gyakran *hazudozásra, alattomoságra, ravaszúságra* tanítja, őt *gyávává és erőszakossá* teszi.

Hogy a *félelem* a büntetés közvetlen hatása, természetes. Hiszen a büntetés valami rossz és az akar lenni. Az ember természete

* Hugo Münsterberg. Die Amerikaner. Erster Band. Berlin. Mittler u. Sohn. 1904. pag. 84.

pedig a rossztól elfordul, azt kikerülni törekszik és fél, ha annak közeledte fenyeget.

A félelem félelmetes fokot tud elérni. A félelem nagysága nem függ annyira a büntetés, hogy úgy mondjam, objektív nagyságától, mint inkább az egyéntől, aki a büntetésben részes lesz. Van gyermek, aki a legkegyetlenebb testi büntetéstől nem fél annyira, mint más gyermek, aki csak egy kis szemrehányásnak van kitéve, ha majd bűnét kitudják. A büntetéstől való félelem rettenetes pusztítást vihet végbe a gyermek lelkében. A félelem oly erőt vehet a gyermek lelkében, hogy minden más érzést kiül és a gondolkodást megzavarja, abnormálissá teheti. Itt kell megemlítenem a gyermek-öngyilkosságokat, amelyeknek több mint egyharmada a büntetéstől való félelemben találja magyarázatát. A büntény kiderülése után a gyermek már maga elé képzei a büntetést és azt a legborzasztóbb színekben látja; látja, hogy miképpen ingerül fel az apa, amikor a csiny tudomására jut, látja, mily féktelen lesz dühében, mint ragad majd meg egy keze ügyébe eső tárgyat, pálcát, széket, mint elégtí ki a büntető indulatát a kis gonosztevőn. A másik maga elé képzei, hogy fogja őt megvetni apja, hogy fogják elmondani majd gonosztettét mindenkinek, hogy fogják őt csúfolni, gúnyolni, nevetni, hogy fogják őt kikerülni. Ezek a képek lefoglalják a gyermek egész lelkét — és most vagy életuntság állhat be a gyermekben, vagy gondolkodóba esik, mily jó lenne, ha nem követte volna el a rosszat, milyen boldog volna, ha most lelkiismeretét nem nyomná az elkövetett dolog; boldognak tart mindenkit, aki körülé van, a szegény koldust, az utcán járó-kelőt, a többieket mind, mert ezeket nem bántja az ő félelme, az ő gondja.

Az előbbi esetben, amikor az életuntság vett erőt a gyermekben, igen könnyen hozzájárul még az a másik gondolat, hogy — ha őt megbüntetik, majd bosszút fog állani ő is a büntetőn, majd ő megmutatja a büntetőnek, meg az egész világnak, hogy őt bizony nem büntetik büntetlenül, ő majd olyat fog tenni, ami miatt meg fogják bántani, hogy őt büntetik, ő majd leveti magát az emeletről, a folyóba ugrik, felakasztja magát, megszökik stb.*

A második esetben, amikor a gyermek gondolkodóba esik, hogy mily jó helyzetben vannak a többiek, igen könnyen beállhat a fordulat a jóra — a megbánás egy neme, a feltevés, hogy majd a jövőben tartózkodik a rossztól.

De ki tudná előre megmondani, hogy a félelem az első vagy a második irányba tereli majd gondolatainak sorozatát.

* A Moriselli összeállításában található gyermek-öngyilkosságok egyharmadát a büntetéstől való félelem okozta.

Könnyen megesisik, hogy a második eszmeirányt várjuk és feltételezzük, s az első áll be.

A gyermek a büntetés hatása alatt könnyen *elkeseredik*. Föllázad a gyermek az ellen, hogy a büntetőn látja, hogy az csak azért büntet, mert indulatban van; a büntetőnek szabad tenni azt, amit neki nem szabad; amannak szabad, mert felnőtt, nagy, neki nem szabad, mert ő kicsiny, gyenge; hiába védjük mi felnőttek az álláspontunkat, hogy a gyermeknek egészségi és más okokból ezt vagy azt nem szabad tenni, amit a felnőttek szabad, a gyermek ezt nem tudja *megérteni* és keserűség támad benne; és tegyük fel, hogy tényleg úgy van, amint mi azt a kicsinyeknek mondjuk, hogy ez vagy az neki káros, ártalmas — de hányszor tiltunk el valamit nem azért, mert ez vagy az káros, hanem csak azért, mert az nekünk így tetszik, mi azt így akarjuk, s igen sokszor igazán értelmetlen, amit mi tiltunk vagy parancsolunk, mi csak teszszük, mert nekünk is tiltva vagy parancsolva volt annak idején, amikor mi gyerekek voltunk.

Mi felnőttek megengedjük magunknak azt is, hogy még a világ rendje ellen is fellázadjunk, elkeseredjünk, kétségbeessünk, hány-szor szitkozódik és átkozódik az ember, mert valami így *van a természet* rendje szerint elrendezve — és a gyermeknek még azonfölül, hogy tőle megköveteljük, hogy a világ rendjének tanulja magát szó nélkül alávetni, még megparancsoljuk, hogy ő még más ilyen *«rendek»*-nek is alávesse magát. Annyi mindenfélét kell a gyermeknek megtenni, annyi mindenfélét nem szabad a gyermeknek megtenni, hogy mi felnőttek rég felláztunk, elkeseredtünk volna, életünket meguntuk volna, ha nekünk annyiszor utunkba kerülne egy idegen akarat, amely — s ezt a gyermek nagyon jól érzi — végre is csak egy embernek akarata, önkénye. Nekem szabad, ha fáj a fejem, abban hagyni a munkát és kimenni sétálni, nekem szabad, ha nekem tetszik, elmenni egy barátomhoz egy kissé szórakozni, nekem szabad most elővenni a könyvet, most letenni, most színházba menni vagy írni vagy rajzolgatni stb. A gyermeknek *nem* szabad semmit sem csinálni, folytonosan hallgatnia kell: nem szabad, nem illik, nem akarom, tedd ezt, tedd azt.

Ne hogy félreértésnek legyek kitéve, meg kell jegyeznem, hogy én nem proklamálom az anarchiát a gyermekvilágban. Én itt nem mondom, hogy a gyermeknek legyen megengedve minden. Én egyáltalában nem akarok itt pädagogiai tanácsokat adni. Én csak arról beszélek, hogy mi van, hogy mint van a dolog.

Ha valakinek kedve volna a gyermek lelkivilágába így beletekintve a gyermekkel való elbánásában változtatásokat tenni és el-

térni az eddigi eljárásától, ő már a tényleges, az általam leírt állapotokból a konzekvenciákat vonná le.

A *megbánás*, amelynek külső kifejezése a bocsánatkérés lesz, persze a legtöbb esetben, amelyben a bocsánatkérés tényleg végbe megy, nem őszinte. Ahhoz, hogy valaki megbánja cselekedetét, a büntetés, különösen a kemény és szigorú büntetés nem az alkalmas eszköz. A felnőtt és művelt ember megbánja azt a cselekedetét, melynek elkövetését sajnálja; melynek elkövetése neki egy bizonyos fokú fájdalmat okoz, neki rosszul esik. A gyermeknél a megbánás feltétlenül csak akkor következhetik be, ha már fel tudja fogni cselekedetének hatását másokra vagy saját magára. Megbánja a gyermek azt a cselekedetét, amellyel megbántott valakit, akit szeret; persze a megbántott egyénnek ki kell valamiképen fejeznie azt, hogy megbántották. A gyermek a büntetőt rendesen gyűlöli, nem érzi a büntetésben a büntető szeretetét s ezért megbánás nem is következhetik be.

A már magasabb fokon álló gyermek, akinél az erkölcsi érzelmek kifejlődtek, vagy csak kifejlődőben vannak, a büntetést mint *megszégyenítést* is fogja érezni. A gyermek szégyenli magát, hogy rajta valami hibát fedeztek fel, valami kifogásolni valót; hogy ezt a hibát mások előtt feltárják, ezáltal a gyermek értékéből veszít, vagy veszíteni vél. A gyermek szégyenli magát az inas, a szolga előtt, mert ennek tudomására jutott az ő gyöngéje, mert ez őt lenézi vagy lenézheti, hogy ő a büntetővel szemben milyen kicsiny, alárendelt, annak szemében egy semmi. Szégyenli a gyermek azt, hogy ha idegenek előtt, vendégek előtt megbüntetik. Szégyenli magát, ha társai előtt és ha kisebb koruak előtt büntetik. Minden körülmény között veszíteni vél a gyermek társai előtt. Ez sérti önértetét. Csak későbbi fokon következhetik be az, hogy szégyenérzete csak azért van, mert az erkölcsi törvényt, vagy Istent bántotta vagy sértette meg. Hogy ez az érzés igen erős és mély lehet, hogy a büntetés — még pedig itt a legenyhébb büntetés is — mily nagy és mély hatást tud tenni, azt bizonyítják azok a cselekedetek, amelyekre egy ilyen megszégyenített vagy megszégyenítéstől féltő gyermek képes.

Mínt hogy a gyermekkel szemben alkalmazott büntetésnek fő célja a *javítás*, helytelen az a büntetés, amelynek hatása alatt a gyermek *hazudozóvá*, *ravasszá* és *alattomosá* lesz. Kétségtelen pedig, hogy a büntetésnek igen gyakran ilyen irányú hatása van. A gyerek szereti az édességet és nyalakodó. Mi történik, ha én a gyermeket, aki nyalakodott, cukrot lopott a cukortartóból, megbüntettem, ha az anya, aki észrevette a gyerek nyalakodását, a gyereket megveri. A szép szó bizonyára épen úgy vagy talán még jobban fogja a gyermek tudatára hozni, hogy neki cukrot lopni nem szabad, mint a bün-

etés, a verés. Valószínű, hogy a szép szóval történt figyelmeztetés után épúgy, mint a verés után is, meg fogja kívánni a cukrot mint előbb és hogy a gyermek később is fog venni cukrot, ha erre neki alkalma van. Arra, hogy a gyermeket csak a büntetéstől való *félelem* tartsa vissza a cselekedettől, szoktatni nem akarom. Hiszen nem félsz, gyáva embereket akarunk nevelni. Nekünk éppen az a törekvésünk, hogy a jövő nemzedéket bátor emberekké neveljük. Nekem szoktatnom kell a gyereket ahhoz, hogy ne kívánjon meg mindent, amit szeme-szája lát, ez pedig a figyelem leterelése által történik legjobban és legkönnyebben. Ha ilyen módon a gyerek nincs szoktatva leküzdeni magát, mindig fog utat és módot keresni, hogy kívánságát kielégítse, a kívánt dolgot megszerezze. Ha tudja a gyerek, hogy megbüntetik, ha észre veszik a lopást, úgy akként fogja megszerezni a tiltott dolgot, hogy ne vegyék észre — alattomos lesz — furfanghoz fordul, hogy a kívánt dolgot megkerítse; ha pedig rá jöttek bűnére, hazudni fog, mert ezáltal vél a büntetés elől elmenekedhetni.

Tudjuk azt, hogy a gyermek (és felnőtt is) hajlandóbb őszinte vallomást adni, tehát őszintének lenni, ha a büntetés elengedését ígéri neki. Ha mármost, amint az előbb már jeleztük, a büntetés nem tartja vissza a gyereket attól, hogy egy tiltott dolgot újból tegyen, ha meg másfelől a fenyegető büntetés könnyen eltéríti a gyermeket az őszinteségtől, mire való volt a büntetés akkor egyáltalában? Volt-e akkor a büntetés egyéb, mint a vad, ős időkből még ránk maradt ösztönszerű megtorlás-vágy? Szabad-e ennek a nevelés világában egyáltalában szerepelnie, ha abból semmi jó nem származhatik? Ha egy fiú egy másikat rosszindulatúlag földre terített, szabad-e akkor nekem a fiú erőszakosságát a magam részéről folytatott erőszakossággal, a büntetéssel folytatnom? Talán elnézzük az ilyen durvaságokat nyugodtan? Kérdezi majd valaki. Igenis, ezuttal el *kell* néznünk, mert a megtorlás semmi jó eredményt nem helyez kilátásba, de gondoskodjunk, hogy ilyesmi ne ismétlődhessék. Ezen gondoskodásnak, ezen intézkedésnek a módja legyen a nevelő gondja. Különytse el a veszedelmes fiút, szoktassa szelídebb erkölcsökre, tanítsa, foglalkoztassa, szórakoztassa, terelje figyelmét és cselekvését jobb irányba.

Sok panasz hangzik fel a mi ifjúságunk durvasága ellen. A házban és iskolában alkalmazott büntetések nem alkalmasak ezen erőszakosságok megszüntetésére. Egy, a mi részünkről alkalmazott büntetés (első sorban persze a testi büntetés, a verés) a gyermek szempontjából semmi más, mint a felnőtt ember erőszakoskodása. A példa pedig, mint tudjuk, vonz. A gyermekben nagy az utánzásra való hajlam. A gyermek szeretne olyan lenni, mint a felnőtt ember, első sor-

ban szeretne oly hatalmas lenni, mint a felnőtt. Hiszen a hatalom utáni vágy mindnyájunkban megvan. Mi magunk adjuk a példát a gyerekeknek, amikor hatalmunkat éreztetjük a büntetésekben. Legalább az iskola és az otthon ne adjon példát a gyerekek megtorlásra, a gyermeket a külvilág elől nem zárhatjuk el, az iskolán és otthonán kívül elégszer fogja látni, mint torolnak erőszakot erőszakkal. Az iskolának és otthonnak nem szabad adoptálnia ilyen eljárást, amely, mint azt egy kis gondos megfigyelés meg fogja nekünk mutatni, célra (javításra) nem vezet, de erőszakoskodásra tanít.*

SCHMIDT MÁRTON.

* Végül legyen szabad még megemlíteni egy néhányat azon munkák közül, amelyeket, ezen tárggyal foglalkozva, többé-kevésbé felhasználtam. Igen sok értékes megjegyzés és megfigyelés van *Ellen Key* munkájában: *Das Jahrhundert des Kindes*, mely munka, sajnos, még nincs lefordítva magyarra. A gyermek lelkében végbemenő folyamatok több szép boncolgatását nyújtja az említett Sonja Kowalewsky önéletrajza: *Sonja Kowalewsky I. Teil. Kindheits-erinnerungen*. Kiadta: O. Hendel. Halle a. S. Ezen kiadás 33-ik és következő lapjain írja le Sonja a megalázó büntetést, amelyet fennebb említettem. A gyermeklélektanok közül különösen *James Sully* munkáját emelem ki: *Untersuchungen über die Kindheit*, melynek gazdag anyaga nagy segédeszköz a gyermek lelki életének megismerésére. *M. Josef Eisler* a *Neue Freie Presse* egyik számában (1905 november havában) *Die Kinderseele als Dichtungsproblem* cím alatt több szépirodalmi munkáról ír, amelyek a gyermek örömét és szenvedését teszik tárgyukká. Nagyon tanulságos volna, ha valaki ilyen módon összeállítaná azokat az autobiographiákat, amelyek a gyermektanulmányoknál mint anyag-nyújtó segédeszközök fel volnának használhatók. Dr. *Fridrich Scholz* munkája: *«Die Charakterfehler des Kindes»*, több érdekes fejezetet nyújt, így egyebek között: *Der Selbstmord der Kinder*. A németországi gyermektanulmányok folyóirata: *A Truper és Ufer* szerkesztésében megjelenő: *Der Kinderfehler* (most 11-ik évfolyamában) többször van tárgyalva a gyermekbüntetés.

Az angol nyelven írt gyermektanulmányi irodalomból rendelkezésemre állt a *The Pedagogical Seminary* 1899 márciusi száma, amelyben a büntetésről írt *Charles H. Sears: Home and School Punishment* cím alatt. Ennek a cikknek végén egy másfél lapra terjedő bibliográfia van, mely felsorolja azokat a főleg amerikai folyóiratokban megjelent cikkeket, melyek a büntetésekről szólnak. Ezekhez a Charles Searsnél felsorolt munkákhoz nem tudtam hozzáférni, holott nagyon érdekelték volna ezek közül a következők: *Pierce, Adelaide. Punishments as Described by Children* (Büntetések, amint azokat a gyermekek leírják). *Schallenberg, Margaret. A Study of Children's Rights. As Seen by Themselves.* (A gyermekek jogairól, amint azokat a gyermekek felfogják.)